Mehmet MASATOĞLU (*)

RAMAYANA DESTANINDAKİ KARAKTERLERİN ANALİZİ (**)

Öz

Bu makalede Rama, Sita, Lakşmana, Hanuman ve Ravana örneğiğinde Hindu-
ların ideal dini ve sosyal hayatının nasıl idame ettirmesi gerektiğini örnekle-
yen Ramayana destanı ele alınacak olup, karakterlerin durumlar karşısında tutum
ve davranışlarının neleri ifade ettiğine değinilmeye çalışılacaktır. Karakter ana-
lizine geçmeden önce Ramayana destanının ve yazarının bir analizi yapılacaktır;
Hindulardaki yeri ve önemi tayin edilecektir. Karakter analizinde ise Rama ile
örneklenen dharma'ya uygun davranışların neler olduğu; Sita ile Hindu kadı-
nının kocasına nasıl davranması gerektiği; Lakşmana ile kardeş bağının nasıl
olması gerektiği; Ravana ile adharma davranışların sebep ve sonuçları tayin
edilmeye çalışılacaktır.

anahtar kelimeler

Hinduizm, Ramayana, Dharma, Adharma, Rama, Sita, Ravana.

Analysis of the Main Figures in Ramayana

abstract

In this essay, we are to assess how Hinduism describes an ideal form of religiosity
through social life and what are the necessary elements of it by focusing on
narrative embodied in Ramayana figures as one of the main resources of the
myth represents the attitudes and behaviors. Before the characteristics of

figures get defined, we try to analyze the epic and its authors. Also, we debate about the importance of this epic among the Hindu community and its role in their lifestyle. And finally, we try to define the religious reality that could be seen in Heroes life and make some interpretations about these attitudes and behaviors which are essential in Hinduism.

keywords

Hinduism, Ramayana, Dharma, Adharma, Rama, Sita, Ravana.

Giriş

Hinduizm'in teşekkül ve gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan birçok kutsal metin bulunmaktadır. Bu külliyat genel olarak Şruti; vahyedilen/ilham edilen ve Smriti; akledilen olmak üzere iki grupta sınıflandırılmaktadır. (Johnson, 2009: 309) Ramayana destanı bu külliyat içerisinde beşerî kaynaklı olduğu kabul edilen smriti grubunda yer almaktadır. (Brockington, 1998: 4) "Rama'nın Hayat Hikayesi" (Williams, 1772: 1280) anlamına gelen Ramayana, Ayodhya krallığında yaşanan tahta kimin çıkacağı geriliminin sonucunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar yüzünden tahtın asıl varisi olan Rama'nın haksız yere sürgüne gönderilmesi, sürgünde iken eşi Sita'nın Ravana tarafından kaçırılması, Rama tarafından kurtarılması ve Ayodhya'ya gelerek krallığın başına geçmesi gibi konular işlenmektedir. (Kutlutürk, 2014: 18)

Ramayana destanının ana karakteri Rama'dır. Fakat onu ve görüşlerini ön plana çıkaran diğer karakterlerin de ayrıca ele alınması Rama'nın değerini ortaya koymaktadır. Dharma üzerine kurulu olan destan aynı zamanda diğer kavramları da işlemekte, bazı görüşleri desteklemekte bazılarını ise karşı çıkarmaktadır.¹ Hinduizm'de avatara inancı gereği Vişnu Rama biçiminde dünyaya gelmiş; dini ve sosyal düzeni sağlamak için bedenlenmiştir. (Whalling, 1980: 83) Destana bu perspektiften bakıldığında dharma'nın dünyadaki tatbiki Rama'nın tavır ve davranışlarında görülmektedir.

Bu çalışmada Hindular nezdinde İtihasalar olarak bilinen destanlardan biri olan Ramayana destanının kahramanlarından Rama, Sita, Lakşmana, Hanuman ve Ravana ele alınacaktır. Böylelikle Hinduların hem dini hem sosyal hayatını tahsis eden dini metinlerden biri olan Ramayana'nın örnekliğinde dharma ve adharma kavramlarının ne olduğu; sıradan kişilerin dini ve sosyal hayatını nasıl idame ettirmeleri gerektiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Destanın Yazarı, Tarihi ve Ölçüsü

Ramayana Destanı, Hint kutsal metinleri içerisinde yer alan *İtihasa* (evvel zaman içinde) kitaplardan biridir. (Ruben, 1946: 153) Destanı kompoze eden ve

destanın bir karakteri olarak karşımıza çıkan ermiş Valmiki olarak kabul edilmektedir. (Ramayana, 1.4:2) Destanın konusu Rama-ayana yani Rama'nın hayat hikâyesi anlamına gelmekte ve Rama'yı başkahraman yaparak Hinduizm içerisinde merkezi bir yere sahip olan *dharma* üzerine konular işlemektedir.

Destanın şairi hakkında çok fazla bilgi mevcut değildir. Efsanevi bir isim olduğu düşünülse de geleneksel olarak Valmiki'nin, Koşala bölgesinde yaşadığı düşünülmektedir. (Winternitz, 1981: 507) Onun hakkında efsanevi bir anlatıma, Ömer R. Doğrul'un çevirisiyle Ramayana destanında rastlanılmaktadır. Eserde Valmiki'nin destanı oluşturmada önceki hayatı şu şekilde anlatılmaktadır:

“Ratnakar² adında bir eşkiya vardır. Ormandan geçen kimselerin yollarını keser ve paralarını gasp ederek geçinir. Birgün karşısına r̥ṣi Narada³ çıkar ve ona da diğer kimselere yaptığı gibi ya canını ya malını sorusunu sorar. Ermişte kendisini; züht hayatından sonra Vişnu'dan ölümsüz varlıklar arasına katılma hakkına sahip, Vişnu'nun müridi, halka doğru yolu göstermeye çalışan bir adam olarak tanıtır. Sonrasında malının olmadığı ama alabiliyorsa canını almasını söyler. Ratnakar'da elinde bulunan tek şeyin ölümsüzlük olduğunu öğrenince, ölümsüzlüğün sırrını öğretmesini ister. Narada'da ona Tanrı'ya sürekli dua etmesini, züht hayatını seçmesini ve çileci gibi yaşamasını söyler. Ölümsüzlüğe ulaşabilmek için; Tanrı'dan yeryüzüne tekrar gelişinin hikâyesini öğrenip, bütün insanlığın okuyacağı, nesillerce konuşulacak bir destan yaratma lütfuna erişilebileceğini ona öğütler ve bu sözler üzerine Ratnakar eşkiyalığı bırakır.

Ratnakar, ilk olarak Ganj kenarına gider ve yoga yapmaya başlar. O ibadet ederken etrafı karınca yuvalarıyla örülür ve kendisi de bir yığın karınca gibi görünmeye başlar. Uzun bir ibadetin ardından Tanrı Vişnu'nun Rama adıyla insan kılığına girdiğini görür ve bunun üzerine ayağa kalkar. Etrafındaki karınca yuvalarını görünce “meğerse ben Valmiki⁴ imişim der.” (Doğrul, 1975: 11-15)

Ömer R. Doğrul'un çevirisini hangi kaynaktan yaptığı bilinmemekle beraber geleneksel olarak kabul gören Ramayana destanında Valmiki, Bala Kanda ve Uttara Kanda kitaplarında destanın bir karakteri olarak karşımıza çıkmaktadır. Destanın Bala Kanda kitabında ulu ermiş Narada ile konuşmasıyla destan başlamaktadır:

कोन्वस्मिन्साम्प्रतं लोके गुणवान्कश्च वीर्यवान् ।

धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च सत्यवाक्यो दृढव्रतः ।।

Kim bu dünyada mükemmel niteliklerle donatılmış;

Dharma sahibi, iyilik bilen, sözünün eri olan muhteşem insan?

चारित्रेण च को युक्तस्सर्वभूतेषु को हितः ।

विद्वान्कः कस्समर्थश्च कश्चैकप्रियदर्शनः ॥

*Kim bu tüm canlılara yardım etmeyi seven, her şeyi bilen,
yetenekli, hoş görüntüsü olan, iyiliği yöneten kişi?*

आत्मवान्को जितक्रोधो द्युतिमान्कोऽनसूयकः ।

कस्य बिभ्यति देवाश्च जातरोषस्य संयुगे ॥

*Cesaretli, öfkesini yenmiş, görkemli, fesattan mahrum olan,
kızdırıldığında göksel varlıkların bile korktuğu kişi kim?*

Destanın son bölümü olan Uttara Kanda bölümünde ise Rama'nın eşi Sita, Valmiki'nin çile yerine gidip ona sığınmaktadır. Sita, çocuklarını (Lava ve Kuşa) Valmiki'nin himayesinde dünyaya getirmektedir ve Valmiki çocuklara Ramayana'yı ezberleten kişi olarak destanda yer almaktadır. (Ramayana, 1.4:7)

Destanın ne zaman yazıya geçirildiğine dair kesin bir tarih bilgisi bulunmamaktadır. Fakat uzmanlar çekirdek yapıya bakarak hangi döneme ait metinler olduğuna dair öngöründe bulunmaktadırlar. (Lal, 2008: 3; Narayan, 2006: 23) Destanda da geçtiği üzere –Valmiki'nin Lava ve Kuşa'ya Ramayana'yı ezberlettiği ve çocukların Rama'ya törende kendi hikayesini anlattıkları gibi- Ramayana'nın sözlü gelenekle nesilden nesle aktarıldığı söylenmektedir. Hindu geleneğine göre Vişnu'nun Rama olarak bedenlenişi ve yaşanan olaylar dört mitik çağdan⁵ ikincisi olan *Tretayuga*'da vuku bulmuş ve nihayetinde Hindu nezdinde Ramayana'nın oluşturulma tarihi bu dönemi kapsamaktadır. (Rao, 2005: 7617)

Geleneğin görüşünün yanısıra akademisyenlere göre Ramayana'nın yazıya geçirilip son halini kazanması yaklaşık MÖ 3. yüzyıla kadar sürmektedir. (Lal, 2008: 3; Kaya, 2002: 15) Yazıya geçirilene kadar sözlü olarak devam eden destan *kavya* adı verilen “süslü şiirsel anlatım tarzının” ilki olarak bilinmektedir ve yazarı kabul edilen Valmiki de bu tarzın ilk ustası, yani *adi kavi* olarak kabul edilmektedir. (Kaya, 2002: 11)

Destan Sanskrit dilinde yazıya geçirilmiştir. Ortalama 24.000 beyittir (şloka) ve 7 kitaba (kanda) bölünmüştür. Destanın üç düzeltilmiş nüshası bulunmaktadır: (I) Kuzey-Doğu Hint (Keşmiri), (II) Bengal Versiyonu ve (III) Bombay Versiyonu'dur. (Winternitz, 1981: 498) Her bir düzeltilmiş nüsha yaklaşık be-

yitlerin üçte biri kadar diğer ikisine göre farklılık göstermektedir ve Bombay versiyonu metnin en eski formunu ihtiva etmektedir. (Macdonnel, 1900: 303)

MÖ 300- MÖ 100 yılları arasında yazıya geçirilen eserler dikkatle incelenmelidir. (Ruben, 1946: 153) Çünkü içerdiği konular genellikle toplumun şekillendirilmesine yöneliktir. Ramayana Destanında olduğu gibi diğer eserlerde de (Örneğin Şastralar) farklı kastlardaki bireylerin yerine getirmesi gereken sorumluluklardan bahsedilmektedir. Bir kralın ülkesini dharma'ya uygun olarak nasıl yöneteceği, çeşitli kastlardaki kadın ve erkeklerin birbirine olan davranış tutumları, karı-kocanın birbirine olan vazifeleri, karma, yeniden doğuş ve benzeri gibi Hindu bireyinin sürdürmesi gereken hayata dair ayrıntılar bulunmaktadır. Özünde dharma inancı yer alan Hindu yaşam tarzını ve ahlakını yönlendirici eserlerdir. Bu bakımdan karakterlerinin incelenmesi bir bakıma yaşanması gereken Hindu dini ve sosyal hayatının nasıl olması gerektiğini ortaya çıkaracaktır.

2. Destandaki Karakterler ve Ahlaki Yapı

Ramayana Destanındaki karakterler Hindu dini hayatını ve ahlakını düzenlemesi açısından önem arz etmektedir. Karakterlerin karşılaştığı olaylara verdiği tepkiler dini; halkın öğüt niteliğinde olan bu davranışları sahiplenip uygulamaya çalışması ise destanın sosyolojik yanı olarak yorumlanabilir.

2.1. Rama

Ramayana Destanında Rama Vişnu'nun avatara'sı olarak yer almaktadır. Henüz Vişnu bedenlenmeden önce birtakım olaylar vuku bulmuştur. Bunlardan biri ilerde Rama'nın babası olacak kral Daşaratha'nın işlediği bir günahtan ötürü çocuk sahibi olamaması diğeri ise ruhani varlıkların (Gandharvalar, Siddhalar ermişler vb.) Brahma'ya Ravana'dan rahatsız olduklarını dile getirmesidir. Kral Daşaratha çocuk sahibi olmak istemektedir ve vezirleri ona aşvamedha töreni⁶ düzenlemesini tavsiye etmektedirler. İki olayın kesişim noktası ve çözümü olarak Vişnu, Rama olarak dünyaya gelmektedir.

Rama hem erdemli bir savaşçı hem de dindar ve sadık bir kişiliğe sahiptir. O, Vedaları ve Şaddarşana'yı bilen, her zaman dürüstlüğü, adaletin ve güvenin temsilciliğini yapan biridir. (Ramayana, 1.1: 8-9) Brahma onu şu şekilde anmaktadır:

“Rama! Sen Vişnu'sun. Sen asla bozguna uğramayan, parçalanmayan ve yıkılmayansın. Dünyaların ötesindesin. İnsanlar senin mahiyetini tam anlamıyla kavrayamazlar. Sen her varlıkta görünensin. Bütün alemi korursun, gözetirsin ve yeryüzünü ayakta tutarsın.” (Ramayana, 6. 105: 12-25)

Rama, üvey annesinin ihtirasları yüzünden sürgüne gönderilmek zorunda kalmaktadır. Kişiliği gereği babasına karşı çıkmamaktadır. Oysa Rama, içinde yer aldığı sınıfı (kşatriya) gereği savaşçı bir karakter olmasına rağmen itiraz etmeyip sürgüne gitmeyi kabul etmesini Walter Ruben şu şekilde yorumlamaktadır: *“Tıpkı Şakyaların⁷ atalarından birinin yani Buddha ailesinden bir üyenin başına gelmiş olduğu gibi Rama da fena bir üvey ana tarafından sürgün edilmiştir.”* (Ruben, 1942: 175) Bu bakımdan Rama’nın bu davranışında gizli ya da bilinçaltı bir Buddhist etkinin varlığından söz edilebilir. Nitekim Ramayana Destanında geçen ana konuya Buddhist edebiyatta da yer verilmektedir.⁸ Fakat yazıya geçiriliş dönemlerine bakıldığında Buddhist dini külliyatı daha eski görünmektedir. Bununla birlikte Ramayana Hindular için büyük önem arz etmesine karşın Buddhistler için Daşaratha Cataka küçük bir hikaye olarak geçmektedir. Weber’e göre Buddhizmin kuvvetli bir şekilde etkisi altına aldığı bir ülkede Buddhist olmayan bir yazar tarafından yazılmış bir destan kahramanın, savaşçı bir karakterden öte Buddhist bir keşiş karakteri taşımasının anlaşılabilir olduğunu söylemiştir. (Winternitz, 1981: 510) Sözlü gelenekle başlayan destanın anlatımı daha sonraya yazıya geçirilirken değişimlere uğramış olma ihtimalinin bulunduğu söylenebilir.

Rama’nın doğuştan gelen bazı niteliklerinin (erdemli, saygılı, dürüst, dindar) yanı sıra, rişi Vişvamitra, kendisini geliştirip yetiştirmesine yardımcı olmuş ve çeşitli silahlar elde edip büyük savaşa hazırlanmasında etkili olmuştur. (Ramayana, 1.50:20-21) Bu durum onun kendini keşfetme sürecini ve yaptığı iyi eylemler neticesinde semeresini elde etmektedir. Nitekim ermişlere yaptığı yardımlarla edindiği tecrübeler ona *adharma*’ya karşı durma konusunda güçlenmesini sağlamıştır.

Sıradan birinin kolayca yargılayabileceği Rama’nın bazı eylemlerinden de bahsetmek gerekir. İlk bakışta ahlaki gelmeyecek fakat açıklamalarıyla muhatabını ikna eden Rama’nın, göze çarpan iki olayı vardır. Bunlardan ilki; Maymun Sugriva ile kardeşi Vali savaşırken Rama, Sugriva’nın tarafında yer almakta ve bu savaşa fiilen müdahil olmaktadır. Savaşta Rama, Vali’yi arkasından vurmaktadır. Oysa erdemli bir kişi düşmanını arkasından vurmamalı, göğüs göğse çarpışmalıdır. Aslında Rama, sadece dostları arasında değil düşmanları arasında da dürüstlüğü, yiğitliği ve adaletli oluşu ile tanınmaktadır. Düşmanını arkasından vuracak karakterde biri değildir. Nitekim Vali’nin, Rama’ya karşı söylemiş olduğu şu sözler bu durumu gözler önüne sermektedir:

हत्वा बाणेन काकुत्स्थ माम् इह अनपराधिनम् |

किम् वक्ष्यसि सताम् मध्ये कर्म कृत्वा जुगुप्सितम् ||

Vali: “Sen soylu birisin, nasıl olur da ben başkasıyla dövüşürken
beni okunla vurursun?” (Ramayana, 4. 17: 35)

राजहा ब्रह्महा गोघ्नः चोरः प्राणिवधे रतः |

नास्तिकः परिवेत्ता च सर्वे निरय गामिनः ||

Rama: “Sen ki kral katili, Brahmin düşmanı, inek öldüren, hırsız, ateist (nastika) Ağabeyinin eşini kaçıran. Bu yüzden cehenneme gitmeyi hak ediyorsun.”
(Ramayana, 4. 17: 36.)

Vali bu hareketinden dolayı Rama’yı kınamaktadır fakat Rama’nın yaptığı eylemin bir gerekçesi vardır. Vali, zamanında kardeşi Sugriva’nın karısı Ruma’yı kaçırmıştır. Onu arzulaması erdemsizlik yani *adharma* bir davranıştır. Bundan dolayı ceza alması gerekmektedir. Ayrıca Rama’ya göre Vali bir maymundur ve avlanmasında sakınca yoktur. Yaptığı davranışın asıl nedeni ise *karma* doktrine dayanmaktadır ve Vali, yapmış olduğu kötü eylemin karşılığını mutlaka alacaktır. Rama tarafından arkasından vurulmayı bir nevi hak etmiştir. Bunların ötesinde anlatılan bu olayda Rama’nın dostlarına olan sevgi ve bağlılığı da ön plana çıkmaktadır.

Rama’nın eşi Sita’yı kaçıran Ravana’ya karşı savaş açması da bu durumu destekler niteliktedir. Nitekim Ravana, savunmasız bir kadını kaçırmış ve evli bir kadına şehvetle bakmıştır. Ravana’nın Sita’yı elde etme arzusu erdemsizlik yani *adharma* bir davranıştır. Bu tür davranışlarda bulunan kimseler helak olurlar. Nitekim destanın sonunda Ravana’nın sonu da Vali gibi olmuştur.

İkinci olay ise Rama’nın Sita’ya karşı olan tutumudur. Rama, Sita’nın ne kadar sadık bir eş olduğunu bilmesine rağmen Ravana’nın elinden kurtardıktan sonra onun masumiyetini ölçmek için ateş testine⁹ girmesini ister. Sita’nın zor durumda kaldığını gören İndra, Rama’ya yaklaşarak: “Ey Rama, sen Tanrı olduğun için Sita’nın masum olup olmadığını bilmen gerekmez mi? Neden böyle bir işkençe ve sorgulama gereği duyuyorsun?” (Ramayana, 6. 116: 5) diyerek bir sitemde bulunur. İndra, burada Rama’yı bütün evrenin yaratıcısı olarak betimlemekte ve bilgi bakımından en donanımlı kimse olarak tarif etmektedir. Nihayetinde Sita, Lakşmana’nın hazırladığı ateşe “*Kalbim hep Rama ile birlikte oldu, dünyanın tanığı ateş tanrısı beni her açıdan korusun*” diyerek girer. (Ramayana, 6. 116: 25.) Aslında Rama, Sita’nın bu testi geçeceğinden emindir. Fakat kendisinin emin olması yetmez halkının da bunu görmesi gerekmektedir. Rama, “*halkın şüphe duyacağı bir kral ve onun eşi nasıl hükümdar olabilir*” düşüncesi ile Sita’nın bu teste girmesini istemiştir. Dolayısıyla Rama, hiçbir konuda, şüphe duyulan ya da kötü örnek teşkil eden biri olmak istememektedir.

Rama'nın bir diğer karakter özelliği ise merhamet olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu merhametini düşmanı olan Ravana'ya karşı bile göstermektedir. Rama, Ravana ile girmiş olduğu savaş esnasında onun dinlenmesine izin verecek kadar merhametli bir karakterdir. Hatta düşmanını öldürdükten sonra cenaze töreninin yapılmasına da izin vermiştir.

एषोहिताग्निश्च महातपाश्च | वेदन्तगः कर्मसु चाग्र्यशूरः |

एतस्य यत्प्रेतगतस्य कृत्यं | तत्कर्तुमिच्छामि तव प्रसादात् ||

O her zaman kutsal ateşi yaktı. Dini ritüelleri yerine getirdi.

Kutsal kitapların ve Vedalar'ın tamamına hakimdi.

Öbür dünyaya ulaşması için cenaze töreninin yapılmasına izin veriyorum.

(Ramayana, 6. 109: 23.)

2.2 Sita

Kral Canaka'nın kızı ve Rama'nın eşi olan Sita, destanın erdemli kadın karakteridir. Tıpkı Rama'nın Hint halkına örnek teşkil eden erkek modelini oluşturduğu gibi Sita da erdemli kadın örneğini oluşturmaktadır. Sita, kelime olarak saban izi anlamına gelmektedir. (Williams, 1772: 1116) Kral Canaka sabanla toprağı sürerken sabanın açtığı yarıktaki bulmasından dolayı ona bu isimi vermiştir. (Ramayana, 1. 6: 13b-14a) Aynı zamanda ona rahimden doğmayan anlamında ayonica da denmektedir. Sita'nın ana rahminden değil de topraktan çıkması onun verimlilik, üreme ve bereketle ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Ruben'e göre ise Rama'nın eşi Sita, bir kraliçe değil, çiftçilerin taptığı eski bir tarla ve ziraat ilahesidir. (Ruben, 1946: 155)

Sita evlilik çağına geldiğinde, kral Canaka bir yarışma düzenlemektedir. Yarışmayı kazanmak ve Sita ile evlenebilmenin şartı, Şiva'nın yayını gerebilmektir.¹⁰ Nitekim, yarışma süresince nice kral ve prens bu yayı germeyi denemiş, ancak başarılı olamamıştır. Rama'ya sıra gelene kadar da aynı şekilde kimse yayı geremez. Rama ise sadece germekle kalmaz, yayı ortadan ikiye ayırır. Kral Canaka verdiği sözde durur ve kızı Sita ile Rama'yı evlendirir.

पश्यताम् नृ सहस्राणाम् बहूनाम् रघुनन्दनः |

आरोपयत् स धर्मात्मा स लीलम् इव तत् धनुः ||

Binlerce erkeğin şahitliğinde doğru düşünceli Rama,

Raghu'nun mirası Yayı kolay bir şekilde gerdi. (Ramayana, 1. 67: 16)

Sita, her daim Rama'ya sadık kalan bir eş profili çizmektedir. Bu durumu Rama sürgüne gönderilirken saray yerine eşinin yanında kalmayı tercih etmesinde görmek mümkündür. Ona göre; *“Bir kadının gerçek koruyucusu ne anne ne baba ne oğul ne kız arkadaşları ne de kendisidir; gerçek koruyucusu yalnızca kocasıdır.”* (Ramayana, 2. 27: 3) Aynı şekilde sürgüne gönderildiklerinde ve ormanda yaşamak zorunda kaldıklarında da eşi ile birlikte pek çok sıkıntıya göğüs germiştir. Ravana tarafından kaçırılıp tehdit edildiğinde de yine eşine karşı sadakatini göstermiştir.

Sadakati ve sabrının yanında Sita, aynı zamanda çok şefkatli bir kişidir. Ormanda yaşadıkları sürede eşi Rama ile birlikte çeşitli çile yerlerini dolaşırken, çileci ermişler Rama'dan yardım isterler. Sita ise Rama'dan, devleri, kötü ruhları öldürmesini fakat suçsuz canlılara dokunmamasını ister. (Ramayana, 3. 9: 3-4a) İkisinin de tek düşüncesi vardır: *Dharma*'ya uygun davranmak ve *adharma*¹¹dan kaçınmaktır.

Sita'nın en büyük erdemi yani dharma, Rama'ya sadık kalmaktır. Sita, eşi-ne olan sadakatini ateş testine girerek herkesin önünde kanıtlamıştır. Bu olay, erdemli ve iffetli bir kadın olduğunun en büyük kanıtıdır. Halkın önünde ateş testine giren Sita, Toprak Ana'ya yakarır ve erdemli ve iffetli ise kendisini yanına almasını ister. Yakarışı kabul edilir ve Sita'yı yanına alır. Böylelikle Sita karakteri Toprak Ananın onu almasıyla göksel varlıklar arasında yerini almış olur. (Ramayana 7. 97: 10) Bir bakıma Ruben'in Sita, *“ziraat tanrıçasıdır”* söylemi doğrulanmış olmaktadır.

Destanda Sita'nın erdemli davranışları sadakat ve iffet üzerine yoğunlaşmaktadır. O Hint halkına nasıl bir eş olunacağını örnekliğini sunar. Sadakatin ve iffetin ne kadar önemli olduğunu gösterir. O, gözünü kırpmadan uğruna ölümeye gidecek kadar eşine aşık ve sadıktır.

2.3 Lakşmana

Rama'nın kardeşi olan Lakşmana Rama'nın en büyük destekçisi ve yardımcısıdır. Doğumundan dünyadan ayrılışına kadar her daim Rama'nın yanında olmuştur. Sürgüne giderken ve savaşırken hep onunla birliktedir.

Sita nasıl bir sadık eş profili çiziyorsa, Lakşmana da o şekilde sadık bir kardeş portresi çizmektedir. Lakşmana, Rama'yı kendisine örnek almış ve yapacağı her eylemi danışmıştır.

परवान् अस्मि काकुत्स्थ त्वयि वर्ष शतम् स्थिते |

स्वयम् तु रुचिरे देशे क्रियताम् इति माम् वद ||

Yüz sene yaşasam yine de sana danışacağım,

Yeri sen göster ve bana ne yapmam gerektiğini söyle. (Ramayana, 3. 15: 7)

Lakşmana aynı zamanda Rama'nın sürgüne gitmemesi tahtın gerçek sahibinin o olduğunu düşünmektedir. (Ramayana, 2. 21-23) Bu konuda ona taht için savaşmasını öğütlemiş fakat cevap olarak Rama, ona babasının sözünü çiğnemeyeceğini bunun *adharma* davranış olduğunu söylemiştir. (Ramayana, 2. 23: 41.) Teklifini kabul etmemesi üzerine onunla geleceğini Rama olmadan cennetin bile boş olacağını söylemiştir. (Ramayana, 2. 31: 3-5)

Lakşmana, 14 sene süren sürgün hayatı boyunca Rama ve Sita'ya hizmet etmiştir. Hiç yerinmeden onlara ormanda çile yerlerinde kulübeler ve yemekler yapmış, meyve ve çiçek toplamıştır. Rama'nın kendisine verdiği görevleri hiç aksatmadan yerine getirmiştir. Hatta destanda Lakşmana'nın tek itaatsizliği olarak gösterilen şu olay, onun görevine ve Rama'ya olan bağlılığını gözler önüne serer: Ormanda yaşarken Sita, bir geyik görür ve Rama'dan bunu getirmesini ister. Rama, geyiğin peşinden giderken Lakşmana'ya Sita'nın yanında kalmasını, ona göz kulak olmasını söyler. Aslında ifrit geyik kılığına girmiştir ve bu Sita'yı kaçırmak için yapılan bir oyundur. Rama, geyiğin peşinden gittikten sonra bazı sesler işitilir ve Rama'nın yardıma ihtiyacı varmış gibi gösterilmiştir. Başlangıçta Lakşmana bu duruma inanmaz ve Sita'yı yalnız bırakmaz. Fakat Sita, Lakşmana'ya sitem eder: "*Sen ağabeyinin düşmanı mısın? Neden zor durumda iken ona yardım etmiyorsun.*" (Ramayana, 3.45:15) Lakşmana, burada bir ikileme düşmektedir. Rama'ya verdiği sözü mü tutmalıdır yoksa Rama'ya yardım etmeye mi gitmelidir? Sita'nın ısrarlarına dayanamaz ve Rama'ya yardım etmek için onun peşinden gider. Sita'nın yalnız kalmasını fırsat bilen Ravana, onu kaçıtır. Rama, bu sırada geyik kılığındaki ifriti öldürmüş geri dönmektedir. Yolda Lakşmana ile karşılaşır. Rama, Sita'yı yalnız bırakmasından dolayı Lakşmana'ya çok öfkelenir. (Ramayana, 3.59)

Destanda Lakşmana'nın tek itaatsizliği bu davranışıdır. Aslında bu olayda da Sita'nın sözleri yumuşak kalpli Lakşmana üzerinde etkili olmuştur. Sita'nın kaçırılmasında asıl sorumlu kendisi olmamasına rağmen pişmanlık duymuş ve Rama ile birlikte onu aramaya koyulmuştur.

Lakşmana, her ne olursa olsun Rama'nın yanından asla ayrılmamıştır. Sorgusuz sualsiz Rama'nın isteklerini yerine getirmiş ve itaat etmiştir. Rama için canından vazgeçmeye hazır bir karakter olarak destanda yer almıştır.

2.4 Hanuman

Destanda en önemli kahramanlardan biri de şüphesiz maymun karakter Hanuman'dır. Hanuman, destanda Rüzgar Tanrısı Vayu'nun oğlu olarak yer almaktadır:

कपि रूपम् परित्यज्य हनुमान् मारुतात्मजः |

भिक्षु रूपम् ततो भेजे शठबुद्धितया कपिः ||

*Rüzgar Tanrısının oğlu Hanuman, Maymun biçimini gizleyip,
bir dilenci kılığına girerek iki kardeşin yanına yaklaştı. (Ramayana, 4. 3: 2)*

Rama ile Lakşmana Sita'yı aramak için tüm Hindistan'ı dolaşmaktadırlar. Ormanda arama yaparken maymunların yaşadığı bölgeye gelirler. Maymunlar kralı Sugriva onları fark eder ve niyetlerini öğrenmek için askeri Hanuman'ı yanlarına gönderir. Rama, Hanuman'a olan biteni anlatır, niyetlerinin onlara zarar vermek olmadığına ikna eder. (Ramayana, 4.4) Hanuman ile Rama arasında Bir güven tesis edilir ve ikisi dost olurlar. Hanuman bu andan itibaren canı pahasına Rama'ya sadakat gösterir ve Sita'nın bulunması konusunda ona yardım etmiştir.

Destanın mitolojik kahramanlarından biri olan Hanuman, Sita'yı bulmak amacıyla Lanka adasına havadan uçarak gitmiş ve Rakşasaların¹² İndrası sayılan Ravana'nın şehrini havadan seyretmiştir. (Kaya, 1992: 198) Hanuman'ın önderliğindeki ordu okyanus kıyısına geldiğinde ümitsizliğe kapılmış fakat Hanuman devreye girerek Lanka adasına uçarak gidebileceğini söylemiştir. Hanuman'ın kendine güvenen ve üstlendiği görevi yerine getiren bir kişiliği vardır. En zor durumlarda dahi inancını yitirmeyen, başarısızlığı kabullenmeyen bir kişiliğe sahiptir.

Destanın mitolojik anlatımlarından biri de Hanuma'nın, Lanka adasına uçuşu sırasında dinlenmek için okyanustan çıkan Mahendra dağı ile ilgilidir. Bu dağın zirvesine çıkan ve buradan Sita'nın kaçırıldığı Lanka adasına büyük bir sıçrayış yapan Hanuman'a, dağın okyanustan çıkışı şu şekilde anlatılır:

Hanuman, Mahendra dağının zirvesine tırmanmış ve meşhur sıçrayışını gerçekleştirmiştir. (Ramayana, 5.1:2) Yolda dinlenebileceği hiçbir yer yokken Mainaka dağı okyanustan çıkar ve zamanında babasının ona yardım ettiğini borcunu ödemek istediğini dile getirerek dinlenmesine yardımcı olur. Mahendra, Hanuman'a anlatır: “*Satya Yuga devrinde, Sevgili Hanuman, dağların kanatları vardı. Sağa sola istedikleri gibi uçabilirlerdi. Bu durum tanrıları, ermişleri ve diğer yaratıkları korkuya düşürdü. İndra'dan yardım isteyip ona yalvardılar. İndra da şimşegiyle onların kanatlarını kesti. Benimkini de kesecekti, ama beni Rüzgar Tanrısı, yani senin baban kurtardı ve bu okyanusa fırlattı.*” (Kaya, 2002: 159-160) Bu anlatıma göre, Mahendra dağı, Hanuman'ın babasının kendisine yaptığı iyiliğin karşılığında borcunu ödemek istemiş ve Hanuman'ın dinlenmesi için okyanusun içinden çıkmıştır. Dinlendikten sonra Lanka'ya ulaşan Hanuman, Sita'yı arar ve onu bulur. Onu kurtarmak için geldiğini söyler. Ancak Sita'nın eşi-

ne olan sadakati burada da kendini gösterir. Kurtarılmak için dahi olsa kocasından bir başkasına dokunamayacağını söyleyen Sita, ona şöyle der:

भर्तुः भक्तिम् पुरः कृत्य रामात् अन्यस्य वानर |

न अहम् स्पष्टम् पदा गात्रम् इच्छेयम् वानर उत्तम ||

Oh Hanuman, maymunların en yücesi, Ben Rama'ya bağlılık yemini ettim.

Rama'dan başka hiçbir varlığa dokunamam. (Ramayana, 5. 37: 60)

Hanuman'ın Rama'ya olan yardım ve sadakati sadece Sita'yı kurtarmak için yardım etmesi ile sınırlı değildir. Savaş sırasında Birçok Rakşasa öldüren Hanuman, savaş sonrasında da Rama'nın yanından ayrılmamıştır. Rama'nın kendisine verdiği her türlü görevi layığıyla yerine getirmiştir. Rama'nın verdiği görevlerinden biri destanda şu şekilde ifade bulur:

उपयातं च मां सौम्य भरताय निवेदय |

सह राक्षसराजेन हरीणामीश्वरेण च ||

Hoşgörülü Hanuman, gidip Bharata'ya Vibhişana ve

maymunların kralı Sugriva ile birlikte Ayodhya'ya yaklaştığımı bildir.

(Ramayana, 5. 125: 12)

Hanuman verilen her görevi yerine getiren, zorluklar karşısında ümitsizliğe düşmeyen ve çevresindekilere de cesaret veren bir karakter görünümündedir. Bu özellikleri ile, cesaret, azim ve sadakatin timsalidir. Hanuman'ın kahramanlıkları Hintliler arasında çok sevilmektedir. Bu sebeple Hindular Hanuman'ın resimlerini ve heykellerini evlerinde bulundurlar.

2.5 Ravana

Destanda, erdemli davranışları ile örnek teşkil eden Rama karakterinin karşısında, dharma'ya uygun hareket etmeyen Ravana yer alır. Ravana, Rama'nın ezeli düşmanıdır.

Ravana, üç çeşit olduğu söylenen rakşasaların kralıdır. Bu üç çeşit; Yakshalar gibi yarı kutsal ve iyilik sever olanlar, tanrıların amansız düşmanları ve geceleri mezarlıklarda dolaşan, kurban törenlerini bozan, insan eti yiyen devler ve şeytanlardan oluşmaktadır. (Kaya, 2003: 156) Hanuman, Ravana'nın ülkesi Lanka'ya girdiğinde Ravana'nın emrindeki rakşasaları şu şekilde tasvir etmektedir: “Bazılarının saçı keçeleşmiş, bazıları traşlı, bazıları geyik derisi ile örtünmüş,

bazısı çırılçıplak, bazısı elinde darbha otu demetleri, meyveler, sopar taşır, bazı ise yırtık elbiselerle etrafta dolaşır. Bazılarının tek gözü, tek kulağı, sarkık memeleri vardır. Bazısı cüce ve bakılmayacak kadar çirkindir. Bunların bir kısmı okçu, bir kısmı kılıç ustasıdır. Bazısı ne çok şişman ne de çok zayıf, ne çok uzun ne çok kısa, ne çok beyaz ne çok kara, ne kambur ne de cücedir. Bazısı çirkin, bazısı yakışıklı, kimisi de naziktir.” (Ramayana, 5.4:14-21) Ravana böyle bir yaratıkların hakimi olarak destanda yer almaktadır.

Hanuman Ravana’nın tasvirini ise şöyle yapmaktadır: “*Şeytanların hükümdarı, tıpkı bir fırtına bulutu gibi, pırl pırl parlayan küpeleri, kırmızı gözleri, altından elbisesi, safran ve sandal ağacı kokularıyla sıvanmış kolları ve bacaklarıyla, toz içinde eflatun bir bulut gibi parlayarak yatıyor. Göksel giysilerle süslenmiş olan ve bakanları büyüleyen bu kişinin, istediği zaman şekil değiştirme gücü var. Yattığı yerden, ağaçları, korulukları ve sayısız çalılıkları ile tanınan Mandra dağına benziyor. Eğlenceden bitkin düşmüş, paha biçilmez değerde mücevherlerle süslenmiş, erkek şeytanların zevk kaynağı, dişi şeytanların sevgilisi, ziyafetten sonra altın yatağında baygın yatmakta ve yılan gibi tıslamaktadır.”* (Ramayana 5.6:36-41) Ravana her ne kadar rakşasaların başı olsa da baba tarafından Brahmin’dir. Onun on başı (dashagriva) vardır. Brahma’ya adadığı on bin yıl süren sıkı bir kefaret dönemi sonunda bu on başı elde etmiştir. Dört Veda kitabını ve altı felsefe görüşünü bilmesini simgelemektedir. Aslında Ravana, Vedik dini törenlerine bağlı bir kişidir. Tanrı Brahma Ravana’nın kendisinden bir ihsan tercih etmesini söyler. Bunun üzerine Ravana ancak bir insan tarafından öldürülebilir olmayı tercih etmektedir. Edindiği bu lütuf ile ermişlere ve hatta tanrılara kafa tutmaya, onları rahatsız etmeye başlamıştır. Ravana kibre kapılmıştır. Bu kibir onu ahlaksızlaştırmakla birlikte aynı zamanda sonunu da hazırlamaktadır. Eziyetlere dayanamayan ermişler ve göksel varlıklar Brahma’ya rahatsızlıklarını dile getirmektedirler:

भगवन् त्वत् प्रसादेन रावणो नाम राक्षसः |

सर्वान् नो बाधते वीर्यात् शासितुम् तम् न शक्नुमः ||

Bhagavan (Tanrım), kontrolünde güçlük çektiğimiz

Ravana adındaki Rakşasa, bize, senden edindiği lütuflarla eziyet ediyor.

(Ramayana 1. 15: 6)

Ramayana’da dikkat çekici bir husus da arketip olarak Rama ile Ravana’nın savaşı Rig Veda’da geçen Tanrı Indra ile Rakşasa Vritra arasındaki savaşa benzetilmiştir.

तयोरभून्महद्युद्धमन्योन्यवधकाङ्क्षिणोः ।

अनासाद्यमचिन्त्यन् च वृत्रवासवयोरिव ॥

Birbirlerini öldürmek için cesurca çarpışan müthiş bir savaş vuku buluyordu. Tasavur edilemeyen ve hesaplanamayan, aynı Vritra ile Indra'nın arasında yapılan savaş gibi. (Ramayana, 6. 99: 31)

Birinci bölümün sonradan ekleme olduğunu kabul edilecek olursa; olay karşısında çaresiz kalan Vedik Tanrılarının, yardımına ihtiyaç duyduğu bir Epik Tanrı fikrinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Böylece Vedik tanrıları destan-da arka planda kalmakta yerine avatara inancı ön plana çıkarılmaktadır.

Ravana'nın adharma davranışlardan biri de başkasının eşine sarkıntılık yapması ve ona sahip olmaya çalışmasıdır. Ravana, kız kardeşinin intikamını almak için Sita'yı kaçırmaktadır. Fakat daha sonra bu amacından sapar ve Sita'nın evli olduğunu bilmesine rağmen ona sahip olmaya çalışmaktadır. "Güzel kadın göğüslerini, karnını ve fil hortumu gibi güzel bacaklarını benden neden gizliyorsun? ... İstedik kadar giysi, mücevher, koku, pahalı içki veririm sana... Gel benim karım ol... Ne zenginlikte ne güçte ne de şöhrette Rama benimle boy ölçüşebilir..." (Ramayana, 5.20) Ravana'nın eşi Mandodari, kardeşleri ve vezirleri Ravana'ya Sita'yı geri gönderme uyarısında bulunmalarına rağmen inatçı tavrı yüzünden kimseyi dinlemez. Böylelikle hem iffetli bir kadını zorla alıkoymuş hem de inatçı ve kibirli bir tavır sergilemiş olmaktadır. Onun bu tutum ve davranışları dharma'ya uygun olmadığından bedelini ağır ödeyecektir.

Sonuç

Başta destanın ana kahramanı Rama olmak üzere bahsi geçen diğer karakterler de bir kurgu dahilinde olaylar karşısında Hinduların nasıl dini ve sosyal bir tavır takınmalarının örnekliğini sunmuşlardır. Karakterler en kısa haliyle şu şekilde özetlenebilir: Rama, adil bir yönetici, sadık bir eş, iyi bir dost, üstün bir kahraman, her zaman kendisine güvenle yanaşılabilecek bir liman, bütün güzel karakterleri kendisinde barındıran, inancını koruyan, mütevazılığı elden bırakmayan, başkalarının acılarını paylaşan ve daima doğrudan yana tavır alan bir kişi olarak destanda yer almaktadır. Eşi Sita ise her koşulda eşinin yanında bulunan sadık bir eş, dini uygulamaları bilen ve öğütleyen, canlıları ve tabiatı koruyan, iffetli bir kişilik çizmektedir. Rama'nın kardeşi Lakşmana, her daim ağabeyi Rama'nın yanında yer alan, kardeşleri uğruna canını ortaya koyabilen, yiğit, tıpkı ağabeyi gibi düşmanlarına karşı dürüst bir karakter olarak yer almak-

tadır. Hanuman, maymunların en yücesi, dilediği zaman büyüyüp küçülebilen, savaşta doğru olanın taraftarı, büyük hizmetkar, alçakgönüllü, en zor durumlarda dahi inancını ve ümidini kaybetmeyen, başarısızlığı kabullenmeyen, Rama ve Laksmana'nın kurtarıcısı olarak geçmektedir. Son olarak destanın kötü karakteri Ravana, şeytani kral, rakşasaların kralı, on başlı, asketik uygulamalarla güçler edinmiş ve bu gücü kötüye kullanan, edep ve ahlaktan yoksun, kadınlara sarkıntılık eden, kibirli bir kişilik profili çizmektedir. Tüm bu karakter özellikleri Hinduların tavır ve davranışlarında görüldüğünde bu karakterlere referans yapılarak kişiler takdir ya da tahkir görmektedirler.

Ramayana destanı birçok yönden ele alınabilir. Bunlardan biri de karakter analizi üzerinden işlenmek istenen konunun ne olduğudur. Aslında karakter analizi ile ortaya çıkan başlıca konu dharma – adharma gerilimidir. Karakterler Hindu müntesiplerine dharma'nın ve adharma'nın örnekliğini yansıtmaktadır. Dolayısıyla destanın biri zahiri diğeri batını iki yönü bulunduğu söylenebilir. Zahiri olarak Rama'nın kahramanlık hikayesini işlemektedir. Batını yönünü ele alındığında ise; destanın *dharma* üzerine kurulu olduğunu, insanların tabiatlarını ele alarak her insanın özel bir tabiatını vurgulandığı söylenebilir.

Notlar

- (*) Ankara Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD, Dinler Tarihi doktora öğrencisi.
E-posta: masatoglu87@gmail.com
- (**) Bu çalışma Ramayana Destanına Göre Hinduizm adlı yüksek lisans tezi temel alınarak hazırlanmıştır.
- 1 Ramayana destanının temelini oluşturan dharma anlayışı artha, kama ve mokşa ile aynı doğrultuda görünmesine rağmen dharma'nın üstünlüğü vurgulanmıştır. Örneğin aşağıda bahsedilecek olan Lakşmana ve Rama diyalogu. Bununla birlikte artha'yı ön plana çıkaran materyalist carvaka inancına sahip bir zahidin düşüncelerine de karşı çıkılmaktadır. Bkz. Ralph T. H. Griffith, Ramayana, ss. 762-765.
- 2 Ratnakar, "mücevher avcısı" anlamına gelmektedir. Monier Williams, Sanskrit Dictionary, s. 830.
- 3 Rşi Narada'nın Rig Veda ilahilerini kompoze edildiğine inanılır ve aynı zamanda adı Atharvaveda'da da geçmektedir. W.J. Johnson, A Dictionary of Hinduism, Oxford University Press, New York, 2009 s.216.
- 4 Valmiki, "karınca yuvalarına bürünen adam" anlamına gelmektedir. Monier Williams, Sanskrit Dictionary, s. 8394.
- 5 Bu devirler/çağlar; Satyayuga, Tretayuga, Dvaparyuga ve Kaliyuga'dır.
- 6 At kurbanı anlamına gelmektedir. M. Monier Williams, A Sanskrit-English Dictionary, s. 134. Yapılan tören ise çocuk sahibi olabilmek için kısarak bir atın kurban edilmesidir. Aynı zamanda Aşvamedha töreni; Rigveda I. 162 - 163'de; Satapatha Brahmana XIII'de ve Katayana Sutra XX. 6: 78'de geçmektedir.
- 7 Buddha'nın bağlı olduğu soy.
- 8 Buddhist külliyyatta Dasaratha Cataka olarak geçmektedir. The Jataka, trs. W.H.D. Rouse, ed. Edward B. Cowell, Cambridge University Press, 1901, No:461.

- 9 Agnipravesha, ateşe girmek anlamına gelmektedir. Sita iffetini kanıtlamak için ateşe girmiştir. Dul kalan kadının ateşe girmesi olan Sati uygulamasında da kullanılmış olmakla birlikte metin ve uygulamalara göre değişiklik göstermektedir. Bkz. James Lochtefeld, The illustrated Encyclopedia of Hinduism, The Rosen Publishing Group, New York, 2002, s. 16.
- 10 Şiva'nın yayı da Linga gibi gücü temsil etmektedir. Yunan mitolojisindeki Herakles'de olduğu gibi Rama'nın yayı girmesi maddi ve manevi gücü simgelemektedir. Bkz. J. E. Cirlot, A Dictionary of Symbols, s. 31. Ayrıca Yay motifi Eski Türklerde de oldukça önemli bir motiftir. Altın yay Oğuz Kağan Destanında hükümdarlık için bir nişane olarak gösterilmektedir.
- 11 Adharma, Dharma kavramının Sanskrit dilinde "a" ön ekini alarak olumsuz yapılmış halidir. Anlam olarak erdem dışı, ahlak dışı, günah anlamlarına gelir.
- 12 Hint mitolojisinde bir tür cinler ve kötü ruhlar topluluğudur. Kırmızı saçlı, kırmızı gözlü ve sivri dişli olarak tasvir edilmektedir. W. J. Johnson, A Dictionary of Hinduism, Oxford University Press, New York, 2009, s. 258.

Kaynaklar

- Brockington J. (1998). The Sanskrit Epics, Leiden: Brill.
- Cirlot, J. E. (1971). A Dictionary of Symbols, London: Routledge.
- Griffith, T. H. R. (1895). Ramayana, Benares: Luzac Co.
- Johnson, W. J. (2009). A Dictionary of Hinduism, New York: Oxford University Press.
- Kaya, K. (1992). "Hint Masal ve Efsanelerinde "Havada Uçma" Motifi ve Vimanalar", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, V: 1.
- Kaya, K. (2002). Hint Destanları, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaya, K. (2003). Hint Mitolojisi Sözlüğü, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kutlutürk, C. (2014) "Hindu Dinî Geleneğinde Rama Avatarasının Ornekliliği", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 55:1.
- Lal, B. B. (2008). Rama: His Historicity, Mandir and Setu, New Delhi: Aryan Books.
- Lochtefeld, J. (2002). The illustrated Encyclopedia of Hinduism, New York: The Rosen Publishing Group.
- Macdonnel, A. (1900). A History of Sanskrit Literature, New York: D. Appleton and Company.
- Narayan R. K. (2006). The Ramayana, New York: Penguin Books.
- Ramayana Destanı (1975). çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Nakışlar Yayınevi.
- Ramayana Destanı (2002). çev. Korhan Kaya, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Rao, V. N. (2005) "Ramayana", Encyclopedia of Religion, XI, USA: Thomson Gale.
- Ruben, W. (1942). Eski Hind Tarihi, Ankara.
- Ruben, W. (1946). "Hint Epopelerine Dair" Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, IV: 2.
- The Jataka, (1901). trs. W.H.D. Rouse, ed. Edward B. Cowell, Cambridge University Press.
- Whaling F. (1980). The Rise of the Religious Significance of Rama, Delhi: Motilal Banarsidass Publications.
- Williams, M. (1772). A Sanskrit-English Dictionary, London: Clarendon Press.
- Winternitz, M. (1981). A History of Indian Literature, Delhi: Motilal Banarsidass Publications.